

De relatie tussen moslimidentificatie en internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij Islamitische adolescenten in Nederland

**Een onderzoek naar de mediërende effecten van de mate van binding met de etnische
groep en de mate van ervaren van discriminatie**

Master Jeugdstudies
Faculteit Sociale Wetenschappen
Universiteit Utrecht

Student: Sigrid Stam, 3954366

Datum: 21 juni 2013

Thesisdocent: Dr. G. W. J. M. Stevens

Abstract

Inleiding Eerder onderzoek liet zien dat er twee prominente, conflicterende verklaringen bestaan betreffende de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag. Middels dit onderzoek is bekeken op welke manier moslimidentificatie gerelateerd is aan internaliserend en externaliserend probleemgedrag en of deze relatie verklaard kan worden door de mediators 'mate van binding met de etnische groep' of 'mate van ervaren discriminatie'.

Methode Voor dit onderzoek zijn 1787 Islamitische respondenten geselecteerd met een Marokkaanse of Turkse etniciteit. Zij hebben de vragenlijst 'Emotionele Problemen Onder Scholieren' (EPOS) ingevuld, waarbij voor dit onderzoek onder andere gebruik is gemaakt van de vragen omtrent moslimidentificatie, internaliserend en externaliserend probleemgedrag, binding met de etnische groep en het ervaren van discriminatie.

Resultaten Dit onderzoek heeft uitgewezen dat een hogere mate van moslimidentificatie samenhangt met een lagere mate van externaliserend probleemgedrag. Er was geen relatie aanwezig tussen moslimidentificatie en internaliserend probleemgedrag. De relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag werd verklaard door de binding met de etnische groep.

Discussie De adolescenten in dit onderzoek identificeerden zich in hoge mate met het Islamitische geloof. Door de geringe variatie in de mate van moslimidentificatie, veranderde de mate van internaliserend probleemgedrag onder de adolescenten niet en de mate van externaliserend probleemgedrag niet erg sterk. De richtlijnen binnen het Islamitische geloof schrijven voor hoe een moslim zich dient te gedragen en hebben dus mogelijk alleen invloed op externaliserend probleemgedrag. Tot slot worden Islamitische adolescenten met een hoge mate van identificatie met de etnische groep, in minder mate negatief beïnvloed door de discriminatie die zij ervaren.

Kernwoorden moslimidentificatie, Islamitische adolescenten, internaliserend en externaliserend probleemgedrag, binding etnische groep, ervaren discriminatie.

Introductie

Inleiding

Na de aanslagen van 11 september 2001 zijn moslimgemeenschappen het doelwit geworden van toegenomen vijandigheid in veel Europese landen (Allen & Nielsen, 2002). Zo ook in Nederland. De Islam wordt door sommigen beschouwd als een achterlijke religie die een bedreiging vormt voor de Nederlandse samenleving, nationale identiteit en cultuur (Verkuyten & Zaremba, 2005). In overeenstemming hiermee liet het onderzoek van Gonzalez, Verkuyten, Weesie & Poppe (2008) zien dat één op de twee Nederlandse adolescenten negatieve gevoelens koestert ten aanzien van moslims. Het is de vraag in hoeverre het opgroeien in een maatschappij waarin anti-moslim sentimenten veelvoorkomend zijn, consequenties heeft voor de ontwikkeling van adolescenten die zich sterk verbonden voelen met hun moslimachtergrond. Er is echter weinig onderzoek verricht naar de relatie tussen moslimidentificatie en de ontwikkeling van Islamitische adolescenten in Nederland. Onderzoek op dit gebied heeft zich beperkt tot enkele internationale onderzoeken. Tevens is er weinig bekend over de verklarende mechanismen die hierin een rol kunnen spelen en het onderzoek dat verricht is op dit gebied laat inconsistente resultaten zien.

Deze thesis is gericht op twee conflicterende verklaringen voor de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag die binnen de literatuur prominent naar voren komen. De eerste verklaring impliceert dat er een relatie bestaat tussen moslimidentificatie en een sterke binding met de etnische groep (Eccleston & Major, 2006; Verkuyten & Thijs, 2010; Verkuyten, 2007ab). Een sterke binding met de etnische groep leidt vervolgens tot een relatief kleine kans op probleemgedrag (Dew, Daniel, Armstrong, Goldston, Triplett & Koenig, 2008; Simons, Simons & Conger, 2004). De tweede verklaring stelt echter dat moslimidentificatie gerelateerd is aan het ervaren van discriminatie (Aroian, 2012; Sirin & Katsiaficas, 2011; Verkuyten & Yildiz, 2007). Ervaren discriminatie is positief gerelateerd aan probleemgedrag (Pascoe & Richman, 2009; Williams, Neighbors & Jackson, 2003).

Moslimidentificatie en probleemgedrag

Alvorens in te gaan op de mogelijke verklarende mechanismen voor de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag, worden allereerst enkele studies aangehaald die onderzoek hebben verricht naar de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag. Hieruit kan afgeleid worden dat er inconsistente resultaten bestaan betreffende deze relatie.

In het artikel van French, Eisenberg & Vaughan (2008) werd gevonden dat

moslimidentificatie negatief gerelateerd is aan zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag en een positieve relatie heeft met eigenwaarde. Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen (2005b) lieten een vergelijkbare relatie zien tussen moslimidentificatie en internaliserend probleemgedrag, maar deze relatie werd alleen gevonden voor meisjes. Uit het artikel van Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen (2005a) kwam naar voren dat moslimidentificatie door de Nederlandse maatschappij veelal wordt beschouwd als een risicofactor voor externaliserend probleemgedrag. Echter blijkt dit voor jongens evenals voor meisjes niet op te gaan, er werd namelijk geen positieve relatie gevonden tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag.

Naast bovengenoemde bevindingen is er weinig bekend over de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag. Wel is er onderzoek verricht naar de relatie tussen religie en probleemgedrag. In de meta-analyse van Dew, Daniel, Armstrong, Goldston, Triplett & Koenig (2008) zijn 115 artikelen bestudeerd betreffende het verband tussen religie/spiritualiteit en psychiatrische symptomen. In 92% van de artikelen werd gevonden dat er een significante relatie bestaat tussen religiositeit en een betere mentale gezondheid. Dit uit zich in een negatieve relatie tussen religie enerzijds en alcohol- en tabaksgebruik, delinquentie, depressie, suïcidaliteit en angst anderzijds. Wanneer het echter gestigmatiseerde religieuze groepen betreft, was er volgens Friedman & Saroglou (2010) een indirecte positieve relatie aanwezig tussen religie en depressiviteit en een indirecte negatieve relatie tussen religie en eigenwaarde.

Daarnaast zijn er onderzoeken uitgevoerd naar de relatie tussen moslimidentificatie enerzijds en eigenwaarde, welbevinden en kwaliteit van leven anderzijds. Het is aannemelijk dat deze bevindingen ook gelden voor de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag. Uit de studies kan afgeleid worden dat er inconsistente bevindingen bestaan betreffende deze relatie. Zo stelde Abdel-Khalek (2008) dat identificatie met het Islamitische geloof positief gerelateerd is aan zelfgerapporteerde fysieke en mentale gezondheid en geluk. In een ander onderzoek gaf hij aan dat moslimidentificatie positief gerelateerd is aan kwaliteit van leven en welbevinden (Abdel-Khalek, 2010). Suhail & Chaudhry (2004) en Tiliouine, Cummins & Davern (2009) voegden daaraan toe dat er een positieve relatie bestaat tussen moslimidentificatie en welbevinden. Daarentegen stelde Verkuyten (2003) dat moslimidentificatie zowel een positief als een negatief effect kan hebben op de eigenwaarde van adolescenten. Ook gaf hij aan dat er een relatie aanwezig is tussen identificatie met een etnische minderheidsgroep, zoals moslims, en het ervaren van een lagere levenstevredenheid (Verkuyten, 2008).

Moslimidentificatie en de mate van binding met de etnische groep

Uit het bovenstaande blijkt dat er in de literatuur over de effecten van moslimidentificatie enerzijds gesproken wordt over een negatieve relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag. Deze relatie kan verklaard worden vanuit het gegeven dat moslimidentificatie een sterke binding met de etnische groep impliceert (Eccleston & Major, 2006; Verkuyten & Thijs, 2010). Eén van de kenmerken waarvan bekend is dat het een sterke invloed uitoefent op probleemgedrag van adolescenten is de sociale binding die zij hebben met hun omgeving. De etnische groep waartoe de adolescent behoort, zou volgens de sociale-controlle theorie voor een dergelijke binding kunnen zorgen (Hirschi, 1969). Sterke bindingen inhiberen normafwijkend gedrag, omdat men niet het risico wil lopen de bindingen te verliezen (French, Eisenberg & Vaughan, 2008). Op die manier worden adolescenten door hun sociale netwerk gestimuleerd om zich sociaal wenselijk, dan wel moreel 'juist' te gedragen (Sallquist, Eisenberg, French, Purwono & Suryanti, 2010).

Daarnaast stelden Le, Tov & Taylor (2007) en Crawford, Wright & Masten (2006) dat religieuze adolescenten, door hun aansluiting bij een religieuze groep, veelal sociale ondersteuning, hulp en richtlijnen aangeboden krijgen ten aanzien van waarden en gedrag en gefaciliteerd worden bij hun persoonlijke ontwikkeling. Dit wordt ook wel de sociale steun theorie genoemd (Cohen, Underwood & Gottlieb, 2000). Hierdoor zullen religieuze adolescenten beter om kunnen gaan met stress en stressvolle gebeurtenissen en zullen zij minder gevoelens van bijvoorbeeld eenzaamheid ervaren. Verkuyten (2007b) gaf daarnaast aan dat moslimidentificatie veelal leidt tot *in-group favoritism*. Hierbij is sprake van negatieve gevoelens ten aanzien van niet-gelovigen, Joden en Christenen (Verkuyten & Thijs, 2010) en positieve gevoelens ten opzichte van de eigen etnische groep en aanhang van Islamitische normen en waarden (Verkuyten, 2007a). *In-group favoritism* is gerelateerd aan een positieve zelfwaardering en een laag niveau van zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag (Verkuyten, 2007b).

Ondanks het feit dat er weinig onderzoek is verricht naar bovenstaande verklaringen voor de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag, zijn er wel veel empirische aanwijzingen dat een sterke moslimidentificatie leidt tot meer sociale steun (Le, Tov & Taylor, 2007; Crawford, Wright & Masten, 2006) en positieve gevoelens ten opzichte van de eigen groep (Verkuyten, 2007b; Verkuyten & Thijs, 2010; Verkuyten, 2007a). Vervolgens is dit mogelijk gerelateerd aan een relatief laag niveau van internaliserend en externaliserend probleemgedrag (Le, Tov & Taylor, 2007; Crawford, Wright & Masten, 2006; Verkuyten,

2007b). Gezamenlijk wist dit erop dat moslimidentificatie mogelijk een beschermende factor is voor het ontwikkelen van probleemgedrag bij adolescenten.

Moslimidentificatie en de mate van ervaren discriminatie

Uit het voorgaande komt naar voren dat Islamitische adolescenten mogelijk minder internaliserende en externaliserende problemen ondervinden door de controle en ondersteuning die zij ervaren vanuit de etnische gemeenschap. Anderzijds bestaan er aanwijzingen voor een positieve relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag. Deze relatie kan mogelijk worden verklaard aan de hand van de sociale-identiteitstheorie van Tajfel & Turner (1986). Deze theorie stelt dat men te allen tijde naar een positief zelfbeeld streeft. Mensen baseren hun zelfbeeld niet alleen op hun persoonlijke karakteristieken en prestaties (persoonlijke identiteit), maar ook op evaluaties en karakteristieken van de groepen waarvan zij deel uitmaken (sociale identiteit). Leden van groepen voelen zich bedreigd in hun sociale identiteit wanneer zij geconfronteerd worden met een ongunstige maatschappelijke positie of negatieve evaluaties van hun groep. Wanneer leden van een groep geconfronteerd worden met een lage status van hun groep veroorzaakt dit mogelijk een psychische en fysiologische stressreactie. Mogelijk geldt dit nog sterker voor individuen die zich in grote mate identificeren met hun etnische groep (Verkuyten & Thijs, 2010). Uit dit laatste kan opgemaakt worden dat een sterke moslimidentificatie mogelijk leidt tot een hoger niveau van ervaren discriminatie.

Ook naar deze verklaring voor de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag, is weinig onderzoek verricht. Wel bestaan er veel empirische aanwijzingen dat een sterke moslimidentificatie gepaard gaat met een ongunstige maatschappelijke ervaren positie. Zo bleek uit Nederlands onderzoek onder volwassenen met een Islamitische achtergrond dat moslimidentificatie positief gerelateerd is aan het ervaren van discriminatie (Verkuyten & Yildiz, 2007). Ander onderzoek liet zien dat moslims in Amerika worden geconfronteerd met media-afbeeldingen van moslims als terroristen en ervan worden beschuldigd een cultuur en religie aan te hangen die inferieur is vergeleken met de Amerikaanse cultuur en religie. De toenemende discriminatie is echter voornamelijk gericht tegen moslims die zich zichtbaar identificeren met hun geloof, bijvoorbeeld in het geval van Islamitische meisjes en vrouwen met een hoofddoek (Aroian, 2012). Aroian (2012) stelde dat acute en aanhoudende blootstelling aan discriminatie cumulatieve effecten heeft op de mentale en fysieke gezondheid en ontwikkeling van adolescenten. Negatieve consequenties zijn onder andere een lage eigenwaarde en internaliserend en externaliserend probleemgedrag.

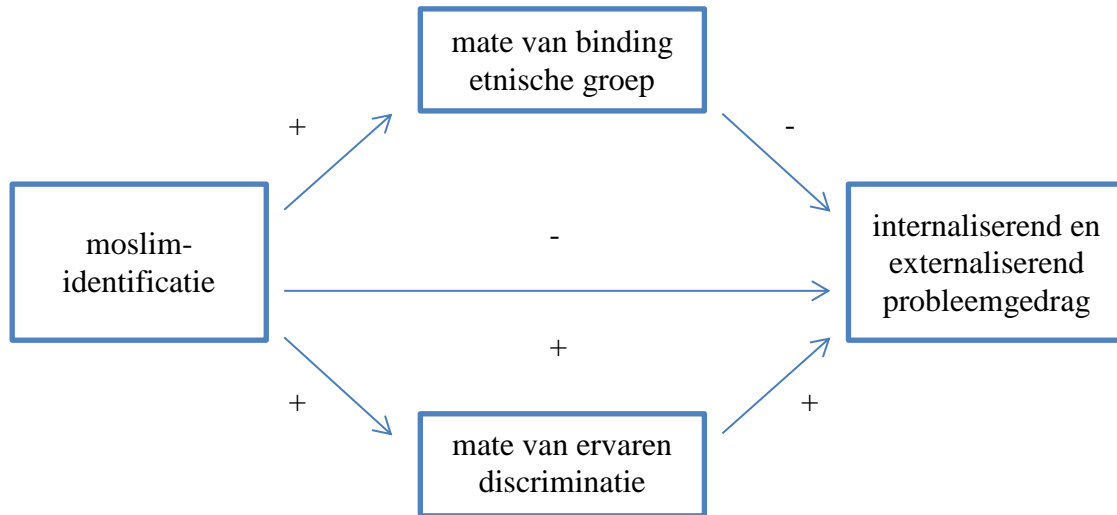
In overeenstemming met het voorgaande, is in de meta-analyse van Pascoe & Richman (2009) aangetoond dat waargenomen discriminatie een significant negatief effect heeft op zowel mentale als fysieke gezondheid. Ook in de meta-analyse van Williams, Neighbors & Jackson (2003) kwam naar voren dat het ervaren van discriminatie een stressvol fenomeen kan zijn. Dit blijkt uit het feit dat blootstelling aan discriminatie geassocieerd wordt met een toenemend risico voor mentale gezondheidsproblemen. De 53 artikelen die voor deze review gebruikt zijn rapporteerden veelal een relatie tussen een hoge mate van ervaren discriminatie enerzijds en een verlaagd niveau van welzijn en zelfwaardering en een verhoogd niveau van angst en depressie anderzijds. Ook werden er relaties gevonden tussen discriminatie en externaliserend probleemgedrag, zoals alcohol- en tabaksmisbruik. Het ervaren van discriminatie lijkt dus voor moslimjongeren een risicofactor te zijn voor het ontwikkelen van probleemgedrag.

Vraagstelling en hypothesen

Vanwege het feit dat er binnen de literatuur twee prominente, conflicterende verklaringen bestaan betreffende de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag die slechts weinig empirisch zijn getoetst, is het van belang hier verder onderzoek naar te verrichten. De vraagstelling die in deze thesis centraal staat luidt daarom als volgt: *“In hoeverre wordt de relatie tussen moslimidentificatie en internaliserend en externaliserend probleemgedrag van Islamitische adolescenten in Nederland gemedieerd door de mate van binding met de etnische groep en de mate van ervaren discriminatie?”* Op grond van deze vraagstelling is een tweetal hypothesen opgesteld. Deze hypothesen zijn grafisch weergegeven in Figuur 1.

Figuur 1.

Grafische weergave van de mediatie-effecten

Hypothese 1: De negatieve relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag wordt verklaard door de mate van binding met de etnische groep.

Hypothese 2: De positieve relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag wordt verklaard door de mate van ervaren discriminatie.

Methode

Onderzoeksdesign

Voor deze masterthesis is gebruik gemaakt van het onderzoek 'Emotionele Problemen Onder Scholieren' (EPOS). EPOS hanteert een cross-sectioneel onderzoeksdesign waarbij sprake is van één meetmoment. De eerste fase van het onderzoek bestond uit een screening van middelbare scholieren op internaliserende en externaliserende problemen en mogelijke risico- en protectieve factoren hiervoor. De screening heeft plaatsgevonden van oktober 2009 tot april 2010 en hield het invullen van een online vragenlijst in. Op basis van de screening zijn diagnostische interviews afgenomen bij alle scholieren met een hoge score op emotionele problematiek en bij een random steekproef van de scholieren met een normale score. De ouders van de betreffende leerlingen werden eveneens geïnterviewd, terwijl de mentoren werd gevraagd een vragenlijst in te vullen.

Steekproef

Voor het EPOS-onderzoek werden 3.850 middelbare scholieren in de leeftijd van 12 tot 16 jaar geselecteerd om deel te nemen. Van deze scholieren kreeg 5% geen ouderlijke toestemming om te participeren aan het onderzoek, waardoor de definitieve steekproef uit 3.336 middelbare scholieren bestond. De scholieren zijn afkomstig uit verschillende grote steden in Nederland, namelijk Rotterdam, Utrecht, Nijmegen, Amersfoort, Den Haag en Amsterdam. Vanwege het feit dat in dit onderzoek alleen gebruik is gemaakt van jongeren afkomstig uit de grootste migrantenpopulaties in Nederland, is de steekproef teruggebracht tot 2650 respondenten. De etnische groepen die binnen het onderzoek te onderscheiden zijn, zijn als volgt: 932 respondenten hadden een Turkse, 888 een Marokkaanse, 356 een Surinaamse en 129 respondenten een Antilliaanse/Arubaanse etnische achtergrond. 325 respondenten waren van Nederlandse afkomst.

Voor dit onderzoek zijn van de 2650 respondenten vervolgens alleen de Islamitische adolescenten geselecteerd, dat wil zeggen de jongeren die aangegeven hebben moslim te zijn. Het overgrote deel van deze jongeren heeft een Turkse (49,2%) of Marokkaanse (47,3%) etniciteit (N = 2557). De overige respondenten die aangegeven hebben opgevoed te worden met het Islamitische geloof zijn autochtoon (0,1%), Surinaams (3,2%) en Antilliaans (0,2%). Vanwege het feit dat laatstgenoemde jongeren een dusdanig specifieke groep vormen die de resultaten mogelijk zouden kunnen beïnvloeden is besloten de analyses uit te voeren met alleen de Turkse en Marokkaanse adolescenten. Tot slot bleek een deel van de data niet

bruikbaar. Dit vanwege het feit dat sommige respondenten de vragenlijst niet compleet of vermoedelijk niet geheel naar waarheid hebben ingevuld. Uiteindelijk is de steekproef gereduceerd tot 1787 respondenten.

Meetinstrumenten

Moslimidentificatie

De mate van moslimidentificatie is gemeten aan de hand van vijf items. Respondenten hebben aangegeven in hoeverre zij het eens zijn met een vijftal uitspraken over hun identiteit. Twee uitspraken betreffen de cognitieve moslimidentiteit, één uitspraak gaat over de emotionele binding met de Islamitische religie en twee uitspraken meten in hoeverre de respondenten zich identificeren als moslim (Phalet, van Lotringen & Entzinger, 2000). De items werden gescoord op een 5-punts Likert-schaal: 1 = 'helemaal oneens', 2 = 'beetje oneens', 3 = 'beetje eens, beetje oneens', 4 = 'beetje mee eens' en 5 = 'helemaal mee eens'. Een voorbeeld van een item is: 'Dat ik moslim ben, is iets waar ik vaak aan denk'. De vijf items zijn ontwikkeld door Phalet, van Lotringen & Entzinger (2000) en in het onderzoek van Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen (2005ab) toegepast. De schaal had binnen dit onderzoek een Chronbach's alpha van .65, terwijl Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen (2005ab) een Chronbach's alpha van .76 rapporteerden.

Externaliserend en internaliserend probleemgedrag

De mate van externaliserende en internaliserende problematiek is gemeten aan de hand van 64 items. Deze items zijn afkomstig uit de nieuwe versie van de 'Youth Self Report' (YSR) (Achenbach, Dumenci & Rescorla, 2001). De YSR is vertaald naar het Nederlands (Verhulst et al., 2003) en is betrouwbaar en valide gebleken. Deze zelfrapportage vragenlijst bestaat uit 101 items die gedrags- en emotionele problemen meten onder adolescenten tussen de elf en achttien jaar. Van de YSR zijn voor dit onderzoek alleen de subschalen internaliserend (31 items) en externaliserend (32 items) probleemgedrag gebruikt.

Om de mate van externaliserende en internaliserende problematiek in kaart te kunnen brengen, werd de respondenten gevraagd aan te geven welk gedrag zij momenteel of in de afgelopen 6 maanden hebben vertoond. Deze items werden gescoord op een 3-punts Likert-schaal: 0 = 'helemaal niet', 1 = 'een beetje of soms' en 2 = 'duidelijk of vaak'.

Voorbeelditems van de externaliserende subschaal zijn: 'Ik verniel de spullen van anderen' en 'Ik ben snel driftig'. Voorbeelditems van de internaliserende subschaal zijn: 'Ik ben nerveus, zenuwachtig of gespannen' en 'Ik voel me waardeloos of minderwaardig'.

De score op externaliserend probleemgedrag is tot stand gekomen aan de hand van de totaalscore op de subschalen agressief gedrag en delinquent gedrag. De score op internaliserend probleemgedrag is bepaald aan de hand van de totaalscore op de subschalen teruggetrokken/depressief, angstig/depressief en lichamelijke klachten. De subschalen hadden in dit onderzoek beiden een Chronbach's alpha van .89.

Binding etnische groep

De mate van verbondenheid met de etnische groep is gemeten aan de hand van zes items. Respondenten hebben aangegeven in hoeverre zij het eens zijn met een zestal uitspraken over hun verbondenheid met de etnische groep. De items werden gescoord op een 5-punts Likert-schaal: 1 = 'helemaal oneens', 2 = 'beetje oneens', 3 = 'beetje eens, beetje oneens', 4 = 'beetje mee eens' en 5 = 'helemaal mee eens'. Voorbeelden van items zijn: '... (etniciteit respondent) mensen begrijpen mij' en '... (etniciteit respondent) mensen hebben dezelfde ideeën en waarden als ik'. De zes items zijn gebaseerd op de Psychological Acculturation Scale (PAS) (Tropp, Erkut, Coll, Alarcón & García, 1999). Binnen het EPOS-onderzoek is gebruik gemaakt van een aangepaste versie van de PAS om de verbondenheid met de etnische groep te meten. Deze werd tevens toegepast binnen het onderzoek van Stevens, Pels, Vollebergh & Crijnen (2004). De schaal had een Chronbach's alpha van .83.

Ervaren discriminatie

De mate van ervaren discriminatie is gemeten aan de hand van zes items. Respondenten hebben aangegeven in hoeverre zij van mening zijn dat leden van hun etnische groep gediscrimineerd worden in zes verschillende situaties, namelijk op straat, op school, in winkels, door de politie, bij het uitgaan en op het werk. De items werden gescoord op een 5-punts Likert-schaal: 1 = 'nooit', 2 = 'meestal niet', 3 = 'soms wel, soms niet', 4 = 'vaak wel' en 5 = 'altijd'. Een voorbeeld van een item is: 'Vind jij dat ... (etnische groep waar de respondent deel van uit maakt) gediscrimineerd worden door de politie?' Deze items zijn ontwikkeld door Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen (2005ab) en tevens in hun onderzoek toegepast. De schaal had een Chronbach's alpha van .83.

Data-analyse

De analyses in dit onderzoek zijn uitgevoerd met behulp van SPSS 19.0. Allereerst werden er beschrijvende analyses verricht om meer inzicht te krijgen in de onderzoeksgroep en de verdeling van de variabelen. Vervolgens zijn er, vooraf aan het toetsen van de hypothesen,

correlatieanalyses uitgevoerd om te onderzoeken of de verwachte relaties tussen de variabelen aanwezig zijn. Hierdoor werd tevens inzichtelijk welke variabelen als confounders in de lineaire regressieanalyses opgenomen dienden te worden, namelijk de variabelen die zowel een correlatie vertoonden met de afhankelijke variabele probleemgedrag als met de onafhankelijke variabele moslimidentificatie.

Om aan de voorwaarden voor mediatie te kunnen voldoen, werd allereerst bekeken of er een significante relatie bestaat tussen moslimidentificatie en internaliserend probleemgedrag. Bij een negatieve relatie tussen moslimidentificatie en internaliserend probleemgedrag kon Hypothese 1 worden geanalyseerd. Vervolgens werd door middel van een lineaire regressieanalyse onderzocht of moslimidentificatie significant gerelateerd is aan de mediatorvariabele mate van binding met de etnische groep. Ten slotte werd gekeken of er een significante relatie bestaat tussen de mate van binding met de etnische groep en internaliserend probleemgedrag. Indien aan alle drie de voorwaarden voor mediatie kon worden voldaan, werd een lineaire regressieanalyse uitgevoerd met de variabelen moslimidentificatie, internaliserend probleemgedrag en de mediator mate van binding met de etnische groep. Hieruit kon vervolgens worden afgeleid of er sprake is van mediatie. Bovenstaande stappen zijn herhaald voor externaliserend probleemgedrag.

Bij een positieve relatie tussen moslimidentificatie en internaliserend probleemgedrag werd Hypothese 2 onderzocht. In dit geval werd door middel van een lineaire regressieanalyse bekeken of moslimidentificatie significant positief gerelateerd is aan de mediatorvariabele mate van ervaren discriminatie. Ten slotte werd onderzocht of er een significante positieve relatie bestaat tussen de mate van ervaren discriminatie en internaliserend probleemgedrag. Indien aan alle drie de voorwaarden voor mediatie kon worden voldaan, werd een lineaire regressieanalyse uitgevoerd met de variabelen moslimidentificatie, internaliserend probleemgedrag en de mediator mate van ervaren discriminatie. Hieruit kon vervolgens worden afgeleid of er sprake is van mediatie. Bovenstaande stappen zijn herhaald voor externaliserend probleemgedrag.

Resultaten

Beschrijvende analyses

Op basis van de gegevens uit Tabel 1 kunnen enkele uitspraken worden gedaan over de adolescenten in de steekproef. Ten eerste hebben de respondenten aangegeven zich in hoge mate te identificeren met het Islamitische geloof (Min.= 0.00, Max.= 20.00, M = 17,11): 78,6% van de adolescenten rapporteerde een hoge mate van moslimidentificatie (16-20), terwijl slechts 1,1% zich zeer weinig identificeerde met moslims (0-5). Door middel van Tabel 1 wordt tevens inzichtelijk in hoeverre de variabelen die in dit onderzoek gebruikt worden, aan elkaar gerelateerd zijn. Naarmate de respondenten ouder worden nam het niveau van internaliserende problemen toe. Externaliserend probleemgedrag nam daarentegen af naarmate men ouder wordt. Ook de mate van ervaren discriminatie nam af naarmate de adolescenten in de steekproef ouder worden.

Uit Tabel 1 komt eveneens naar voren dat jongens een hogere mate van moslimidentificatie rapporteerden dan meisjes. Meisjes vertoonden meer internaliserende problemen dan jongens en jongens vertoonden meer externaliserende problemen dan meisjes. Jongens ervoeren daarnaast een hogere mate van discriminatie dan meisjes en een hogere mate van binding met de etnische groep. Tevens werden verschillende verbanden gevonden tussen de etniciteit van de respondenten en de andere variabelen. Tussen etniciteit en moslimidentificatie werd een positief verband aangetroffen: Marokkaanse moslimjongeren rapporteerden een hogere mate van moslimidentificatie dan Turkse moslimjongeren. Marokkaanse moslims lieten daarnaast minder internaliserende en externaliserende problemen zien dan Turkse moslims. Daarnaast ervoeren Marokkanen een hogere mate van discriminatie dan Turken. Tenslotte hing de SES van de respondenten negatief samen met internaliserende problemen en positief met externaliserende problemen: adolescenten met een hoge SES ervoeren minder internaliserende en meer externaliserende problemen dan adolescenten met een lage SES. Ook was een hoge SES gerelateerd aan een hoge mate van binding met de etnische groep: adolescenten met een hoge SES ervoeren meer binding met de etnische groep dan adolescenten met een lage SES.

De correlatieanalyse liet eveneens een relatie zien tussen moslimidentificatie en probleemgedrag: er bestond een negatief verband tussen moslimidentificatie en zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag. Dat wil zeggen dat een hogere mate van moslimidentificatie gerelateerd was aan minder internaliserende en externaliserende problemen. De variabele moslimidentificatie en de mediator mate van binding met de etnische

groep bleken daarnaast op de verwachte wijze gerelateerd te zijn: een hogere mate van moslimidentificatie ging gepaard met een hogere mate van binding met de etnische groep. Een hogere mate van binding met de etnische groep hing vervolgens samen met een lager niveau van zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag. Tot slot bleek moslimidentificatie ook op de verwachte wijze samen te hangen met de mediator mate van ervaren discriminatie: een hogere moslimidentificatie ging gepaard met een hogere mate van ervaren discriminatie. Een hogere mate van ervaren discriminatie hield vervolgens verband met een hoger niveau van externaliserend probleemgedrag, maar niet met internaliserend probleemgedrag.

Tabel 1.*Correlaties tussen de variabelen en beschrijvende statistiek*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	N	Minimum	Maximum	M	SD
1 Leeftijd	-									1787	0	7	4,32	1,07
2 Sekse a	,035	-								1787	0	1	0,54	,50
3 Etniciteit b	,048*	,031	-							1787	0	1	0,49	0,50
4 SES	,028	-,128**	-,046	-						1786	0	13	7,31	2,05
5 Moslimidentificatie	,031	-,096**	,101**	,040	-					1785	0	20	17,11	3,05
6 Internaliserend probleemgedrag	,047*	,209**	-,128**	-,114**	-,074**	-				1773	0	61	9,73	8,07
7 Externaliserend probleemgedrag	-,064**	-,053*	-,092**	,055*	-,054*	,526**	-			1775	0	61	8,09	7,26
8 Mate van binding etnische groep	-,008	-,052*	,017	,061*	,350**	-,165**	-,068**	-		1781	0	24	20,34	4,32
9 Mate van ervaren discriminatie	-,138**	-,075**	,290**	,018	,095**	,041	,151**	,029	-	1782	0	24	9,87	5,61

Noot: * $p < .05$, ** $p < .01$

a: jongen is referentiecategorie

b: Turkse etniciteit is referentiecategorie

Relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag

Uit Tabel 1 kwam dus naar voren dat er zowel een significante samenhang bestaat tussen moslimidentificatie en internaliserend probleemgedrag als tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag. Om deze verbanden verder te onderzoeken is allereerst een lineaire regressieanalyse uitgevoerd met de variabelen moslimidentificatie en internaliserend probleemgedrag, waarbij gecorrigeerd werd voor sekse en etniciteit. Hieruit bleek dat het verband tussen moslimidentificatie en internaliserend probleemgedrag niet langer significant is wanneer gecorrigeerd wordt voor deze variabelen ($\beta = -.042$, $t = -1,805$, $p = ,071$).

Vervolgens is een lineaire regressieanalyse uitgevoerd met de variabelen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag, waarbij eveneens gecorrigeerd werd voor de variabelen sekse en etniciteit. Uit Tabel 2 komt naar voren dat het verband tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag daarentegen wel significant blijft, al is het verband niet erg sterk ($\beta = -.051$, $t = -2,127$ $p = ,034$).

Vanwege het feit dat er sprake is van een negatief verband tussen de onafhankelijke variabele moslimidentificatie en de afhankelijke variabele externaliserend probleemgedrag, is Hypothese 2 niet langer bruikbaar. Deze hypothese veronderstelt namelijk dat er een positieve relatie aanwezig is tussen moslimidentificatie en probleemgedrag. Ook wanneer gecorrigeerd werd voor de mediator mate van binding met de etnische groep waren hogere niveaus van moslimidentificatie niet gerelateerd aan meer internaliserend of externaliserend probleemgedrag. Daarom is de rol van de mediator mate van ervaren discriminatie is zijn geheel niet verder onderzocht. Wel is onderzocht in hoeverre de negatieve relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag verklaard wordt door de mate van binding met de etnische groep.

Tabel 2.

Mediatie van het verband tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag door de mate van binding met de etnische groep

	Externaliserend probleemgedrag (N = 1775)		
	β	R ²	ΔR^2
Hoofdeffect (stap 1)			
Sekse (ref = jongen)	-,055*		
Etniciteit (ref = Turkse etniciteit)	-,084***		
Moslimidentificatie	-,051*		
		,013	
Mediatie-effect (stap 2)			
Sekse (ref = jongen)	-,056*		
Etniciteit (ref = Turkse etniciteit)	-,086***		
Moslimidentificatie	-,030		
Mate van binding etnische groep	-,058*		
		,016	,003

Noot: * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Mediatie door de mate van binding met de etnische groep

Om aan de voorwaarden voor mediatie te voldoen diende er ten eerste een significante relatie te bestaan tussen de onafhankelijke en de afhankelijke variabele. In de voorgaande analyses is zowel een significant verband gevonden tussen moslimidentificatie en internaliserend probleemgedrag ($r = -,074$, $p < .01$) als tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag ($r = -,054$, $p < .05$). Uit de regressieanalyse bleek vervolgens alleen de relatie tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag significant.

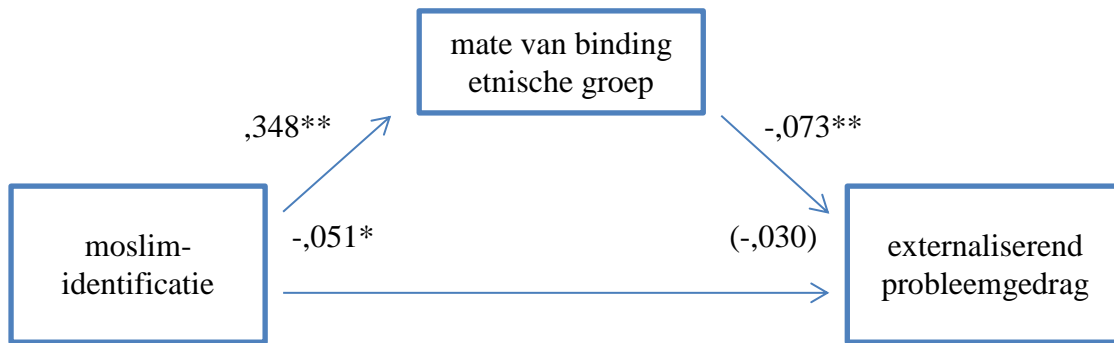
Ten tweede diende er een verband te zijn tussen de onafhankelijke variabele en de eerste mediator. Tussen moslimidentificatie en de mate van binding met de etnische groep werd een significante correlatie gevonden in de verwachte richting ($r = ,350$, $p < .01$). Dit verband is nogmaals getoetst door middel van een lineaire regressieanalyse met sekse als controlevariabele. Hieruit kwam naar voren dat moslimidentificatie en de mate van binding met de etnische groep significant aan elkaar gerelateerd zijn. ($\beta = ,348$, $t = 15,61$, $p = ,000$).

Tenslotte diende er een relatie te bestaan tussen de mediator en de afhankelijke variabele. Er bleek een significante correlatie te zijn tussen de mate van binding met de etnische groep en externaliserend probleemgedrag ($r = -,068$, $p < .01$). Met behulp van een lineaire regressieanalyse is eveneens getoetst of er een verband aanwezig is tussen de mediator mate van binding met de etnische groep en externaliserend probleemgedrag. Hier is gecontroleerd voor de variabelen sekse en SES. De mediator bleek significant gerelateerd te

zijn aan externaliserend probleemgedrag ($\beta = -.073$, $t = -3,094$, $p = ,002$). Geconcludeerd werd daarom dat de mediator mate van binding met de etnische groep aan de voorwaarden voor mediatie voldoet. Om die reden is deze toegevoegd aan de regressieanalyse om het mediatie-effect te onderzoeken.

Om de mediërende werking van de mate van binding met de etnische groep te toetsen is een lineaire regressieanalyse in twee stappen uitgevoerd. In stap 1 is moslimidentificatie opgenomen als voorspeller en is gecontroleerd voor sekse en etniciteit. In stap 2 is de mate van binding met de etnische groep als onafhankelijke variabele toegevoegd aan het model. De resultaten van de analyse zijn weergegeven in Tabel 2. Na het toevoegen van de mediator mate van binding met de etnische groep nam de bèta-coëfficiënt voor de relatie tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag af en was deze niet meer significant ($\beta = -.040$, $p = n.s.$). Dit betekent dat de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag volledig werd gemedieerd door de mate van binding met de etnische groep, er is sprake van totale mediatie (Figuur 1).

Tot slot is berekend of het hierboven beschreven mediatie-effect significant is. Op basis van de puntschatting van het mediatie-effect en de bijbehorende standaardfout komt naar voren dat $z = -3,03$. De waarde van de toetsingsgrootte is kleiner dan $-2,58$, wat aangeeft dat deze significant is bij $\alpha = 0.01$. Dit houdt in dat het effect tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag significant afnam na het toevoegen van de mediator.

Figuur 2.

Gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten voor de relatie tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag en de mate van binding met de etnische groep als mediator. De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënt voor de relatie tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag gecontroleerd voor de mediator staat tussen haakjes.

Noot: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Conclusie en discussie

Dit onderzoek toont aan dat een sterke moslimidentificatie gerelateerd is aan minder externaliserend probleemgedrag en dat dit volledig verklaard kan worden door de verbondenheid met de etnische groep. Een sterke moslimidentificatie hing echter niet samen met minder internaliserend probleemgedrag. Hiermee werd gedeeltelijke bevestiging gevonden voor de hypothese dat de negatieve relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag verklaard kan worden door de mate van binding met de etnische groep, zoals verwacht kon worden op basis van de literatuur over de sociale steun theorie en de sociale controle theorie (Hirschi, 1969; Cohen, Underwood & Gottlieb, 2000). Moslimidentificatie was dus niet gerelateerd aan *meer* problemen, ondanks de bevinding dat hogere niveaus van moslimidentificatie gerelateerd waren aan hogere niveaus van gepercipieerde discriminatie. Ook wanneer gecorrigeerd werd voor de mediator mate van binding met de etnische groep waren hogere niveaus van moslimidentificatie niet gerelateerd aan meer internaliserend of externaliserend probleemgedrag.

Adolescenten die zich in hoge mate identificeren met hun geloof ervaarden een hogere mate van verbondenheid met hun eigen etnische groep, hetgeen een hogere mate van sociale controle met zich mee zou kunnen brengen. Op basis van de sociale controle theorie werd verwacht dat bindingen met de etnische groep normafwijkend gedrag inhiberen, omdat men niet het risico wil lopen de bindingen te verliezen (French, Eisenberg & Vaughan, 2008). Dit leidt ertoe dat adolescenten die zich in hoge mate identificeren met de Islam minder risicovol gedrag laten zien dan adolescenten met een lage moslimidentificatie (Abbott-Chapman & Denholm, 2001). Een hoge mate van verbondenheid met de eigen etnische groep kan eveneens leiden tot een hogere mate van sociale ondersteuning. Op grond van de sociale steun theorie werd verwacht dat adolescenten vanuit hun etnische groep sociale ondersteuning, hulp en richtlijnen aangeboden krijgen ten aanzien van waarden en gedrag (Le, Tov & Taylor, 2007; Crawford, Wright & Masten, 2006). Dit zorgt er tevens voor dat adolescenten die zich in hoge mate identificeren met de Islam minder risicovol gedrag laten zien dan adolescenten met een lage moslimidentificatie (Al-Kandari, 2011).

Ondanks het feit dat eerder onderzoek heeft uitgewezen dat respondenten met een hoge mate van etnische identiteit zowel in mindere mate externaliserende als internaliserende problemen laten zien dan respondenten met een lage mate van etnische identiteit (Shrake & Rhee, 2004; Le, Tov & Taylor, 2007; Crawford, Wright & Masten, 2006; Verkuyten, 2007b), neemt in het huidige onderzoek internaliserend probleemgedrag niet af naarmate adolescenten

zich meer identificeren met het Islamitische geloof. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat er binnen het Islamitische geloof veelal geen sprake is van een grote variatie in de mate van moslimidentificatie; men is moslim of men is het niet (Verkuyten, 2007a). Dit komt overeen met het gegeven dat het overgrote deel van de Islamitische adolescenten in dit onderzoek hoog heeft gescoord op moslimidentificatie: Min.= 0.00, Max.= 20.00, M = 17,11. De geringe variatie in de mate van moslimidentificatie zou dan ook kunnen verklaren waarom de mate van internaliserend probleemgedrag onder de adolescenten niet verandert. Ook maakt dit aannemelijk waarom de relatie tussen moslimidentificatie en externaliserend probleemgedrag niet erg sterk was. Dit onderzoek is niet in lijn met ander onderzoek waarin gesteld werd dat er een negatieve relatie aanwezig is tussen moslimidentificatie enerzijds en internaliserend probleemgedrag (Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen, 2005b) eigenwaarde (Verkuyten, 2003) en levenstevredenheid (Verkuyten, 2008) anderzijds. Het is denkbaar dat dit komt doordat de richtlijnen die door het Islamitische geloof worden verschaft er voornamelijk voor zorgen dat externaliserend probleemgedrag wordt voorkomen. Dit vanwege het feit dat deze voorschrijven hoe een moslim zich dient te gedragen. Hoe meer een adolescent zich identificeert met zijn groep, des te groter het effect van de richtlijnen op het gedrag lijkt te zijn. De richtlijnen zorgen er echter niet voor dat Islamitische adolescenten een grotere kans hebben om gevrijwaard te blijven van depressies en andere internaliserende problemen naarmate zij zich meer met de eigen etnische groep identificeren.

Daarnaast vond dit onderzoek geen bevestiging voor de hypothese dat de relatie tussen moslimidentificatie en probleemgedrag positief zou kunnen zijn, omdat jeugdigen die zich sterk identificeren met moslims een verhoogd risico hebben op het ervaren van discriminatie en daarmee probleemgedrag. Deze bevinding kan verduidelijkt worden aan de hand van het onderzoek van Schaafsma (2011). Hierin kwam naar voren dat volwassenen uit etnische minderheden die zich in hoge mate identificeren met de eigen etnische groep een hogere mate van ervaren discriminatie rapporteren dan etnische minderheden die zich in lage mate met de etnische groep identificeren. Echter worden de mensen met een hoge groepsidentificatie in mindere mate negatief beïnvloed door het ervaren van discriminatie. Bij hen heeft dit namelijk geen invloed op het welbevinden. Bij de etnische minderheden die zich in lage mate identificeren met de etnische groep leidt de ervaren mate van discriminatie wel tot een lager niveau van welbevinden. Het onderzoek van Verkuyten (2008) voegt daaraan toe dat moslimidentificatie zowel gepaard gaat met een hoge mate van ervaren discriminatie als met een hoge mate van identificatie met de etnische groep. Een hoge mate van moslimidentificatie is positief gerelateerd aan het ervaren van discriminatie en externaliserend probleemgedrag.

Echter bleken deze relaties zwak. Een hoge score op moslimidentificatie levert voornamelijk voordelen op, namelijk een hoge mate van etnische identificatie en een lage mate van externaliserend probleemgedrag. Deze relatie was onder de adolescenten in dit onderzoek dan ook erg sterk.

Uit bovenstaande kan geconcludeerd worden dat dit onderzoek een bijdrage kan leveren aan de theorievorming rondom moslimidentificatie en de ontwikkeling van Islamitische adolescenten in Nederland. Door dit onderzoek is meer inzicht verkregen in de mogelijke consequenties van moslimidentificatie voor de mate van probleemgedrag en de manier waarop dit verklaard kan worden, namelijk door de binding die Islamitische adolescenten hebben met hun etnische groep. Het opgroeien in een maatschappij waarin anti-moslimsentimenten en discriminatie ten aanzien van moslims veelvoorkomend is, is dus niet gerelateerd aan hogere niveaus van probleemgedrag bij adolescenten die zich sterk verbonden voelen met hun moslimachtergrond.

Implicaties, limitaties en aanbevelingen

De uitkomsten van dit onderzoek kunnen een positieve bijdrage leveren aan het huidige debat omtrent moslims. De verbondenheid die Islamitische adolescenten ervaren met hun etnische groep blijkt namelijk geen bedreigend fenomeen te zijn voor de samenleving, maar heeft daarentegen positieve effecten voor het niveau van probleemgedrag. Indien deze bevinding meer bekendheid krijgt onder professionals en de algehele bevolking, zal dit er wellicht voor kunnen zorgen dat de vijandigheid ten aanzien van moslims enigszins vermindert (Allen & Nielsen, 2002; Verkuyten & Zaremba, 2005; Gonzalez, Verkuyten, Weesie & Poppe; 2008). Daarnaast is het voor professionals in de praktijk van belang de rol van de etnische groep als mogelijke beschermende factor in acht te nemen, vanwege het feit dat deze onder andere bedraagt aan een lagere mate van probleemgedrag en een hogere mate van kwaliteit van leven. Om die reden kan aanbevolen worden de Islamitische overtuigingen en gewoonten te integreren binnen gedrags-, cognitieve, en psychotherapie en diverse andere therapievormen met Islamitische cliënten.

Daarnaast worden enkele beperkingen van dit onderzoek besproken. Ten eerste wordt er binnen het onderzoek gebruik gemaakt van zelfrapportage. Uit het artikel van Stevens, Pels, Bengi-Arslan, Verhulst, Vollebergh & Crijnen (2003) komt naar voren dat allochtone adolescenten wellicht geneigd zijn tot het geven van sociaal wenselijke antwoorden en dat het mogelijk is dat zij probleemgedrag onderrapporteren. Het is daardoor mogelijk dat de daadwerkelijke mate van probleemgedrag onder de respondenten hoger is dan aan de hand

van dit onderzoek naar voren komt. Een tweede beperking betreft de analyse van de data binnen dit onderzoek. Ondanks het feit dat er sprake is van geneste data van individuen in klassen, is hier binnen de analyse geen rekening mee gehouden. Tot slot is er voor dit onderzoek gebruik gemaakt van cross-sectionele data. Hierdoor is het alleen mogelijk een verband aan te tonen tussen moslimidentificatie en probleemgedrag. De richting van het verband kan niet met zekerheid vastgesteld worden. Echter ligt het niet voor de hand dat jongeren zich als moslim identificeren als gevolg van hun problemen.

Tot slot dient vervolgonderzoek allereerst meer informatie te verschaffen over de richtlijnen die een rol spelen binnen het Islamitische geloof. Het is van belang te weten of deze richtlijnen er inderdaad voor zorgen dat adolescenten gestuurd worden in hun gedrag en dat deze een grotere invloed uitoefenen indien de identificatie met de etnische groep groter is. Daarnaast dient duidelijk te worden of de richtlijnen daadwerkelijk niet zorgen voor een afname van internaliserende problemen indien de identificatie met de etnische groep toeneemt. Daarnaast is het interessant om nader onderzoek te verrichten naar de hoge mate van moslimidentificatie onder Islamitische adolescenten. Zo is het goed om te weten hoe verklaard kan worden dat de mate van moslimidentificatie weinig varieert. Tot slot is het aan te raden dat er longitudinaal onderzoek wordt verricht naar de relatie tussen moslimidentificatie enerzijds en de mate van ervaren discriminatie en verbondenheid met de etnische groep anderzijds. Door middel van een longitudinale opzet kan worden vastgesteld of moslimidentificatie daadwerkelijk een voorspeller is van het ervaren van discriminatie en de verbondenheid met de etnische groep. Het is namelijk ook denkbaar dat Islamitische adolescenten zich, door het ervaren van discriminatie, meer als moslim identificeren en zich daardoor sterker op de etnische groep gaan richten. Dit verschijnsel wordt beschreven in het 'rejection identification model' (Schmitt, Spears & Branscombe, 2003). Ook kan het zo zijn dat door de verbondenheid met de etnische groep, de mate van moslimidentificatie toeneemt.

Referenties

- Abbott-Chapman, J. & Denholm, C. (2001). Adolescents' risk activities, risk hierarchies and the influence of religiosity. *Journal of Youth Studies*, 4(3), 279-297.
- Abdel-Khalek, A. M. (2008). Religiosity, health, and well-being among Kuwaiti personnel. *Psychological Reports*, 102, 181-184.
- Abdel-Khalek, A. M. (2010). Quality of life, subjective well-being, and religiosity in Muslim college students. *Quality of Life Research*, 19(8), 1133-1143.
- Achenbach, T. M., Dumenci, L. & Rescorla, L. A. (2001). Ratings of relations between DSM-IV diagnostic categories and items of the CBCL/6-18, TRF, and YSR. Verkregen op 13 januari 2013 van www.ASEBA.org.
- Al-Kandari, Y. Y. (2011) Religiosity, social support, and health among the elderly in Kuwait. *Journal of Moslim Mental Health*, 6(1), 81-98.
- Aroian, K. J. (2012). Discrimination against Muslim American adolescents. *The Journal of School Nursing*, 28, 206-224.
- Allen, C. & Nielsen, J. (2002). Islamophobia in the EU after 11 September 2001. Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- Cohen, S., Underwood, L. G. & Gottlieb, B. H. (2000). *Social support measurement and intervention. A guide for health and social scientists*. New York: Oxford University Press.
- Crawford, E., Wright, M. O. & Masten, A. S. (2006). Resilience and spirituality in youth. In E. C. Roehlkepartain, P. L. Benson, P. E. King & L. M. Wagener (Eds.). *The handbook of spiritual development in childhood and adolescence* (pp. 355–370). Thousand Oaks, CA: Sage.

- Dew, R., Daniel, S. S., Armstrong, T. D., Goldston, D. B., Triplett, M. F. & Koenig, H. G. (2008). Religion/spirituality and adolescent psychiatric symptoms: A review. *Psychiatry & Human Development*, 39, 381-398.
- Eccleston, C. P. & Major, B. N. (2006). Attributions to discrimination and self-esteem: The role of group identification and appraisals. *Group Processes and Intergroup Relations*, 9, 147-162.
- French, D. C., Eisenberg, N. & Vaughan, J. (2008). Religious involvement and the social competence and adjustment of Indonesian Muslim adolescents. *Developmental Psychology*, 44, 597-611.
- Friedman, M. & Saroglou, V. (2010). Religiosity, psychological acculturation to the host culture, self-esteem and depressive symptoms among stigmatized and nonstigmatized religious immigrant groups in Western Europe. *Basic and Applied Social Psychology*, 32, 185-195.
- Gonzalez, K. V., Verkuyten, M., Weesie, J. & Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing integrated threat theory. *British Journal of Social Psychology*, 47, 667-685.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Le, T. N., Tov, W. & Taylor, J. (2007). Religiousness and depressive symptoms in five ethnic adolescent groups. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 17, 209-232.
- Pascoe, E. A. & Richman, L. S. (2009). Perceived discrimination and health: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 135, 531-554.
- Phalet, K., Van Lotringen, C. & Entzinger, H. (2000). Islam in de multiculturele samenleving: opvattingen van jongeren in Rotterdam. ERCOMER, Utrecht, The Netherlands.

- Safi, M. (2009). Immigrants' life satisfaction in Europe: Between assimilation and discrimination. *European Sociological Review*, 26(2), 159-176.
- Sallquist, J., Eisenberg, N., French, D. C., Purwono, U. & Suryanti, T. A. (2010). Indonesian adolescents' spiritual and religious experiences and their longitudinal relations with socio-emotional functioning. *Developmental Psychology*, 46, 699–716.
- Schaafsma, J. (2011). Discrimination and subjective well-being: The moderating roles of identification with the heritage group and the host majority group. *European Journal of Social Psychology*, 41(6), 786-795.
- Schmitt, M. T., Spears, R. & Branscombe, N. R. (2003). Constructing a minority group identity out of shared rejection: the case of international students. *European Journal of Social Psychology*, 33 (1), 1-12.
- Shrake, E. K. & Rhee, S. (2004). Ethnic entity as a predictor of problem behaviors among Korean American adolescents. *Adolescence*, 39 (155), 601-622.
- Simons, L. G., Simons, R. L. & Conger, R. D. (2004). Identifying the mechanisms whereby family religiosity influences the probability of adolescent antisocial behavior. *Journal of Comparative Family Studies*, 35, 547–563.
- Sirin, S. R. & Katsiaficas, D. (2011). Religiosity, discrimination, and community engagement: Gendered pathways of muslim American emerging adults. *Youth & Society*, 43, 1528-1546.
- Stevens, G. W. J. M., Pels, T., Bengi-Arslan, L., Verhulst, F. C., Vollebergh, W. A. M. & Crijnen, A. A. M. (2003). Parent, teacher and self-reported problem behaviour in the Netherlands. Comparing Moroccan immigrant with Dutch and with Turkish immigrant children and adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38, 576–585.

- Stevens, G. W. J. M., Vollebergh, W. A. M., Pels, T. & Crijnen, A. A. M. (2004). Patterns of psychological acculturation in adult and adolescent Moroccan immigrants living in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(6), 689-704.
- Stevens, G. W. J. M., Vollebergh, W. A. M., Pels, T. & Crijnen, A. A. M. (2005a). Predicting externalizing problems in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40, 571-579.
- Stevens, G. W. J. M., Vollebergh, W. A. M., Pels, T. & Crijnen, A. A. M. (2005b). Predicting internalizing problems in Moroccan immigrant adolescents in the Netherlands. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40, 1003-1011.
- Suhail, K. & Chaudhry, H. R. (2004). Predictors of subjective well-being in an Eastern muslim culture. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23(3), 359-376.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7-24). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Tiliouine, H., Cummins, R. A. & Davern, M. (2009). Islamic religiosity, subjective well-being, and health. *Mental Health, Religion & Culture*, 12(1), 55-74.
- Tropp, L. R., Erkut, S., Coll, C. G., Alarcón, O. & García, H. A. V. (1999). Psychological acculturation: Development of a new measure for Puerto Ricans on the U.S. mainland. *Educational and Psychological Measurement*, 59, 351-367.
- Verhulst, F. C., Achenbach, T. M., van der Ende, J., Erol, N., Lambert, M. C., Leung, P. W. L., Silva, M. A., Zilber, N. & Zubrick, S. R. (2003). Comparisons of Problems Reported by Youths From Seven Countries. *American Journal of Psychiatry*, 160, 1479-1485.
- Verkuyten, M. (2003). Positive and negative self-esteem among ethnic minority early adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(4), 267-277.

- Verkuyten, M. (2007a). Religious group identification and inter-religious relations: A study among Turkish-Dutch Muslims. *Group Processes & Intergroup Relations*, 10, 341–357.
- Verkuyten, M. (2007b). Ethnic in-group favoritism among minority and majority groups: testing the self-esteem hypothesis among preadolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 37, 486-500.
- Verkuyten, M. (2008). Life satisfaction among ethnic minorities: The role of discrimination and group identification. *Social Indicators Research*, 89(3), 391-404.
- Verkuyten, M. & Thijs, J. (2010). Religious group relations among Christian, Muslim and nonreligious early adolescents in the Netherlands. *The Journal of Early Adolescence*, 30, 27-49.
- Verkuyten, M. & Yildiz, A. A. (2007). National (dis)identification and ethnic and religious identity: A study among Turkish-Dutch Muslims. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 1448-1463.
- Verkuyten, M. & Zaremba, K. (2005). Interethnic relations in a changing political context, *Social Psychology Quarterly*, 68, 375–386.
- Williams, D. R., Neighbors, H. W. & Jackson, J. S. (2003). Racial/ethnic discrimination and health: Findings from community studies. *American Journal of Public Health*, 93: 200-208.